

Ө.Ғ.к., аға оқытушы **Джоламанова Г.Д.** Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қаласы, Қазақстан.
Магистр аға-оқытушы **Байғонова А.С.** Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қаласы, Қазақстан.

СОЛЬФЕДЖИО САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ГАРМОНИЯЛЫҚ ЕСТУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ.

Осы тақырыпқа арналған музыкалық педагогикалық ғылыми әдебиеттерде гармониялық есту қабілетін дамыту мәселесіне әрдайым көп көңіл бөлінген.

Гармониялық есту дегеніміз не, және оны дамытудың негізгі әдістері қандай? Гармония грек тілінен аударғанда - «байланыс, үйлесімділік» деген мағына білдіреді. Музыкада бұл - дыбыстарды үндестікке және оларды белгілі бір режимде бір-бірімен байланыстыруға негізделген маңызды мәнерлеу құралы болып табылады. Тарихи даму барысында үйлесімділік айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Бүгін әртүрлі гармониялық стильдер мен мектептерді байқауға болады: классикалық үйлесімділік, заманауи гармония, джаз үйлесімі....

Гармониялық есту – бұл көптеген дыбыстарды тұтастай қабылдау қабілеті. Қабылдауда эмоционалды сезімдер басты рөл атқарады, сондықтан, гармониялық естуді дамыту әдістемесінің басты принципі – алдымен үндестік естіліп, сезіліп, содан кейін теориялық тұрғыдан түсіндірілуі керек.

«Гармониялық есту» ұғымы полифониялық музыканы қабылдау және оны музыкалық және есту көріністерінде көбейту қабілетімен сипатталады. Бұл фондық және функционалдық талдауды жүзеге асыру және аккордтың құрылымдық компоненттерін (тондар, интервалдар), олардың жоғары позициясы мен өзара байланысын анықтау сияқты маңызды дағдыларды дамытуды көздейді. Гармониялық естуді дамыту музыканы оқытудың бастапқы кезеңінің тиімділігін арттырудың қажетті шарты ретінде қарастырылады. Ол музыканы эмоционалды-қиялдық қабылдауды, сонымен, аккомпонент таңдау, қарапайым музыкалық шығарма, композиция сияқты шығармашылық шеберліктің қарқынды дамуын қамтамасыз етеді, ол музыкалық мәтінге саналы талдау тәсілін қалыптастырады.

Гармониялық естудің барлық аспектілерін дамыту (фондық, функционалдық және дыбыстық) оқушылардың музыкалық теориясының негіздерін білмей жүзеге асырыла алмайды. Мысалы, әр интервал есту аппараттарында белгілі бір масштабды көрсетеді. Бұл масштабтың компоненттері әртүрлі қарқындылыққа ие. Жасырын интервалдарда барлық аккордтар мен ладтар туралы ақпарат болады. Кіші жастағы балаларға көрнекі тәрізді ойлаудың болмауынан музыкалық сауаттылықтың, яғни, музыка теориясы осындай қиялдағы материал қолжетімсіз. Көрнекі-бейнелі ойлаудың процесі бейнелі қабылдаумен, объектілер мен құбылыстарды тұтас, бір уақытта қабылдаумен байланысты. Сондықтан, оқу-теориялық материалды зерттеу барысында музыкалық тілдің элементтерін бейнелі-семантикалық түсіндіруге, оқушылардың санасында қалыптасқан және жадында теориялық ұғымдармен бекітілген үндестіктердің визуалды-есту бейнелерінің өзара байланысын орнатуға сүйену керек.

Полифонияны қабылдау процесінде назар дыбыстың әртүрлі аспектілеріне бағытталуы мүмкін: аккордтың түсі (фон), аккордтардың функционалды мәні, үндестік және олардың өзара байланысы. Негізінде, басты назар жеке дауыстарға немесе аккорд дыбыстарына бағытталуында. Қабылдаудың барлық жақтарымен жұмыс істеу маңызды және фонды қабылдау мен функционалды байланыстардың мәні негізінен эмоционалды сезімге негізделгенін, дыбыстардың белгілі бір биіктігімен байланысты екенін есте ұстаған жөн, ал аккордтық дауыстардағы дыбыстарды түсіну әр дыбыстың биіктігін ұтымды анықтауға негізделген.

Гармониялық естуді дамытудың әдістері аз болғандықтан, әрқайсысы осы салада дербес дамиды: бұл олардың түрлі-түсті кезеңдері, интервалдар мен аккордтарға арналған жаттығулар, әртүрлі ойындар ойлап табылған: есту, визуалды, бейнелі. Оқушылар кез-келген үндестікті қабылдаған кезде оның тембрлік (фондық) бояуы, лад функциясы және барлық құраушы реңктердің үйлесімді дыбысы сезіледі. Ең алдымен, жұмысты үндестік фонизмін қабылдаудан бастау керек, яғни, гармониялық естудің тембрлік жағынан.

Төменгі сынып оқушылары гармониялық естудің тембрлік жағына негізделген консонанс пен диссонансты эмоционалды-бейнелі түрде қабылдаулары жақсы дамыған. Кез-келген үндестіктің дыбысы шыққан кезде, тек фоникалық қасиеттерге сүйене отырып, оқушы дыбыстың диссонансы немесе үндестігі дәрежесіне негізделген сипаттама беруі керек, демек, эмоционалды түрде қабылдау және өз әсерлерін ауызша жеткізе білу.

Музыкалық, психологиялық және педагогикалық әдебиеттерді зерттеу гармониялық естудің үш жағы бар екенін көрсетті: фоникалық, ладофункционалды және жоғары дыбыстық, олар полифониялық музыканы қабылдау кезінде ажырамас бірлікте әрекет етеді және музыкалық-есту идеяларын құруды қамтамасыз етеді. Гармониялық естуді қабылдау, музыкалық есту және ойнату арқылы жұмыс істейді. Көп дауысты музыканы қабылдау негізінде (гармониялық естудің барлық жақтары тартылған) гармониялық естудің негізін құрайтын музыкалық-есту көріністері пайда болады, бұл музыкалық құрылымдармен ақыл-оймен жұмыс істеуге және музыкалық бейнелер жасауға мүмкіндік береді.

Гармониялық естуді дамытудың маңызды жұмыс түрлеріне: көпдауысты әндету, есту анализі, әуендерді үйлестіру, музыка жазу, импровизация. Полифония жұмысында негізгі міндет – жүйе сезімін тәрбиелеу. Жалпы дыбысты, көп дауысты дыбыстың сұлулығын, әр дауыстың әуезді желісін тыңдай білуді, бейімделуді, ансамбльде өз орнын таба білуді және жүйе сезімінің негізі болып табылады. Полифониялық жұмыс тәжірибесінде үш түрлі бағыт бар. Кейбір мұғалімдер екі дауысты ән айтудан бастайды. Бірақ, көбінесе өз партиясын орындайтын оқушылар көп жағдайда басқа дауысты естімейді, демек, үйлесімділікті естімейді. Бұл әдіс гармониялық емес, әуезді есту қабілетін дамытуға негізделген.

Екінші бағыт ең ыңғайлы гармониялық интервалдарда, жүйе сезімін тәрбиелеуге негіз болады. Үшінші бағыт - полифонияны зерттеу, халық әндеріне әуезденіп орындауды айтады. Екі дауысты және көп дауысты жұмыс интонацияның тазалығын дамыту үшін қажет: гармониялық есту әр дауыстың сызығының дәл интонациясын сезінуге көмектеседі.

Алғашқы сабақтардан бастап баланы әрқайсысының эмоционалды мазмұнын ашып, музыкалық интервалдардың сиқырлы әлеміне енгізу өте маңызды. Ең кішкентай балаларға интервалдарды бейнелі түрде немесе ертегілер түрінде ұсынған дұрыс. Әр сурет белгілі бір аралықтың сипатын көрсетуі керек. Балаға "екінші", "үшінші" және т.б. құрғақ, дерексіз ұғымдарды қабылдау қиынға соғады. Бейнелі ойлауы дамиды және белсенді есту қосылады және есту анализіне арналған тапсырмаларда біз ритмде және ритмнен тыс интервалдар тізбегін және ритмнен тыс интервалдарды қамтитын конструктивті жаттығуларды қолдана аламыз. Орта жастағы оқушылар гармониялық естуді дамытудың тиімді әдісі - модуляциялық секвенциялар ойыны. Жұмыстың бұл формасы көптеген теориялық тұжырымдамалардың бекітілуіне ықпал етеді: лад, Квинталық шеңбер, негізгі белгілер және т.б. және музыкалық ойлаудың дамуына ықпал етеді.

Сонымен қатар, есту қабілетін талдау үшін мамандық бойынша музыкалық шығармалардан үзінділер қосу керек. Бұл талдау мамандық пен теориялық пәндер арасындағы байланысты сезінуге мүмкіндік береді. Бұл байланысты анықтау балалардың сольфеджио мен музыка әдебиетіне деген қызығушылығын арттыруға көмектеседі және тұтастай алғанда, музыкалық білім сапасына айтарлықтай әсер етеді.

Гармониялық есту тәрбиесін дамыту міндетінде мұғалімнің рөлі өте зор. Ол: а) оқушының назарын мажорлы және минорлы ладты ажыратуға, доминантты тоникаға,

ауытқуларға және модуляцияларға шешуге; б) баланы таныс әуендерге сүйемелдеуді таңдауға, есту арқылы шағын пьесаларды көшіруге үйрету; в) оқушыларға басқа фактурада, басқа фортепианолық пьесаның сүйемелдеуін ойнауды ұсыну; г) гармониялық педальды көрсету; д) полифониялық шығарманың дауыстарының бірін айта білу қабілетін дамыту.

Жұмыстың келесі формаларын қолдану оқушылардың гармониялық есту қабілеттерін арттыруға пайдалы: -әуенді дыбыстан интервалдарды әндету; - интервалдарды екі дауысты тоналдылықпен ән айту; -фортепианода басқа дауысты ойнаумен 2 дауысты музыкалық мысалды (эпизодтық екі дауысты) орындау; - шығармашылық тапсырма - остинато фонында әуен құрастыру; -есту талдауы – гармониялық естуді дамыту жұмысының ажырамас бөлігі.

Сонымен қатар, есту қабілетін талдау үшін мамандық бойынша шығармалардан үзінділер қосу керек. Бұл талдау мамандық пен теориялық пәндер арасындағы байланысты сезінуге мүмкіндік береді. Бұл байланысты анықтау балалардың сольфеджио мен музыка әдебиетіне деген қызығушылығын арттыруға көмектеседі. Барлық осы формалар гармониялық естуді дамытады және шығармашылық дағдыларды дамытуға ықпал етеді, бұл маңызды, өйткені бітіргеннен кейін теориялық ұғымдар ұмытылады, бірақ ән айту және есту қабілеті өмір бойы қалады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Бусуек И.В. Развитие гармонического слуха на начальном этапе обучения музыке.// г. Пыть – Ях 2015
2. Николюкина Т. В. Развитие гармонического слуха на уроках сольфеджио в детской школе искусств. МБУ ДО ДШИ «Камертон», Тольятти, 1998
3. Калмыков Б., Фридкин Г. Двухголосное сольфеджио "Музыка" М., 1987.
4. Зебряк Т. Играем на уроках сольфеджио "Музыка" М. 1986